

De Standaard, 3.2.2017

Boeiende tijden

Onrust hoort bij elk soort samenleving. Maar als er dreiging van uitgaat, is alertheid geboden, zegt Caroline de Gruyter, en strategisch inzicht als je een stem mag uitbrengen.

Onruststokers en hoe ze een democratie vorm geven

Caroline de Gruyter

is Europa-correspondent, standplaats Wenen. In 'Boeiende tijden' reflecteert zij over de actualiteit van de voorbije week.

Illustratie Ruben L. Oppenheimer

Als je 's ochtends de krant openslaat of de radio aanzet, word je meteen lamgeslagen met nieuws over politieke onrust, gewelddadige aanslagen en politici als Donald Trump die de westerse naoorlogse orde met grof geschut te lijf gaan. Hoe is het mogelijk, vragen velen zich af, dat de Amerikanen op democratische manier iemand tot president hebben gekozen die lak lijkt te hebben aan de grondregels van de democratie? Waarom lijken kiezers overál

populistische, illiberale leiders te kiezen, van Hongarije tot de Filippijnen? Kunnen zulke figuren Europa ontregelen?

Plotseling leven we in een hobbesiaanse tijd. Een paar onruststokers worden in recordtijd oppermachtig. Burgers kijken vertwijfeld naar de staat. Zij verwachten bescherming. Maar kan de staat die nog bieden?

Met dit soort vragen in het achterhoofd schreef de Duitse filosoof Dieter Thomä vorig jaar een boek over onruststokers door de eeuwen heen: *Puer robustus. Eine Philosophie des Störenfrieds*. Thomä, verbonden aan de universiteit van het Zwitserse Sankt-Gallen, stelt dat elk maatschappelijk en politiek systeem onruststokers produceert. Zo is het altijd geweest, betoogt hij. Samenlevingen hebben dit nodig: de wereld is constant in beweging en zij moeten mee veranderen. Uit zichzelf doen ze dat vaak niet, regels en orde worden vaak te langzaam aangepast. Je hebt daarom soms randfiguren nodig die overal tegenaan schoppen en zo anderen motiveren of ten minste aan het denken zetten. Volgens Thomä hoeft dit niet per se slecht af te lopen. Integendeel, zei hij laatst op de Duitse radio: ‘Elke democratie heeft eigenlijk onruststokers nodig om niet vast te roesten.’ Het hangt er alleen van af met wat voor type onruststoker je te maken hebt. Van een nar kun je andere dingen verwachten dan van een rover.

Onrust in veel gezichten

Thomä onderscheidt vier types onruststokers in dat boek. Later opperde hij nog een vijfde.

Het eerste type komt regelrecht uit Hobbes’ boek *Leviathan*: de egocentrische figuur die zich van niemand iets aantrekt, en heilige huisjes omschopt uit puur eigenbelang. Dit is een groot kind, zonder verantwoordelijkheidsgevoel. Tot dit type, dat Hobbes *puer robustus* noemde, horen bijvoorbeeld warlords en profiteurs van de financiële crisis, zoals recentelijk Jérôme Kerviel.

Het tweede type is te vinden bij de achttiende-eeuwse schrijver Denis Diderot (in het boek *De neef van Rameau* uit 1770): de politieke rebel, de non-conformist die de kussens opschudt, maar daarna weer opgaat in de mainstream politiek. Denk: Daniel Cohn-Bendit, een van de leiders van de Franse studentenopstand in 1968. Je vindt dit type ook in de zakenwereld en de kunst.

Als derde type noemt Thomä de romantische revolutionair à la Rousseau, die de maatschappij grondig wil veranderen. Zo iemand was Wilhelm Tell.

Het vierde type is geënt op Max Horkheimers ‘kleine wilde’ uit de jaren dertig en veertig: de fascist aan de rand van de samenleving die zijn destructieve impact pas echt krijgt als hij massa’s achter zich weet te scharen of deel uitmaakt van een grotere groep. Hiertoe horen hedendaagse populistten en islamisten.

Een vijfde type, oppert Thomä, is de ‘spiegelaar’: de eenling die de rest een spiegel voorhoudt. Edward Snowden, bijvoorbeeld.

Stuurloos, bang, twijfelend

Onze westerse maatschappijen produceren momenteel veel onruststokers. Vreemd is dat niet. De democratie functioneert niet goed. Zij is nationaal. Maar veel besluitvorming wordt niet meer op nationaal niveau genomen, maar op een hoger, internationaal niveau: de G20, de eurogroep, Wall Street. Dit holt de democratie uit. Het maakt burgers kwaad. Zij willen de macht terug. Er zijn allerlei manieren om aan die onvrede tegemoet te komen. Er zijn twee radicale remedies mogelijk: óf je globaliseert de democratie en je zet een internationale democratie op poten, óf je brengt alle besluitvorming terug naar het nationale niveau van de democratie, waarmee je de globalisering de nek omdraait. In Europa is afgelopen jaren aan allerlei tussenvormen gewerkt, maar dit heeft weinigen overtuigd. Stuurloosheid is het gevolg.

Dit veroorzaakt grote angst en twijfel over de toekomst van ons systeem – dé voedingsbodem voor onruststokers. Vooral de types één en vier gedijen op dit moment, waarvan type vier buitengewoon gevaarlijk is: de fascist, die in de jaren dertig ook profiteerde van de combinatie van politieke ontevredenheid en economische malaise. Hoe meer mensen hij achter zich heeft, hoe zelfverzekerder hij is. In zijn eentje zal hij minder snel racistische taal of fysiek geweld gebruiken. Maar zodra hij tien of twintig mensen meekrijgt, doet hij dat wel. Hoe groter de massa om hem heen, hoe extremer hij wordt. Dit type is geobsedeerd door orde en discipline, en is revolutionair: hij wil de bestaande orde omverwerpen om een nieuwe te vestigen.

Als Thomä gelijk heeft, kun je in dit type makkelijk Donald Trump herkennen. De Amerikanen moeten alles uit de kast halen om de rechtsstaat overeind te houden. Dat is moeilijk, omdat hij iedereen die het niet met hem eens is, als ‘verrader’ brandmerkt en opzijzet. Europa heeft iets meer tijd om een catastrofe af te wenden. Maar niet veel. Veel landen houden dit jaar verkiezingen. Politici als Le Pen en Wilders hebben rugdekking en erkenning gekregen uit de VS. Als Europeanen niet willen dat volksmenners nogmaals de macht krijgen op dit continent, moeten zij doen wat veel Amerikanen hebben nagelaten: het hoofd koel houden en heel strategisch hun stem uitbrengen.